

Populizam u i oko referenduma o izlasku Ujedinjenog Kraljevstva iz Europske unije

Dario Čepo

Povijest odnosa Ujedinjenog Kraljevstva i europskog integracijskog procesa kompleksnija je od odnosa bilo koje druge države članice s Europskom unijom

Iako je britanski premijer Winston Churchill bio jedan od ranih i vrlo glasnih zagovornika bliske suradnje (zapadno-) europskih država s ciljem zaustavljanja širenja sovjetskoga utjecaja u Europi, povijest odnosa Ujedinjenog Kraljevstva i europskog integracijskog procesa kompleksnija je od odnosa bilo koje druge države članice s Europskom unijom. Predajom službenog pisma kojom jedna država članica po prvi puta¹ službeno najavljuje izlazak iz Europske unije, Ujedinjeno Kraljevstvo postiglo je dvije, naizgled, suprotstavljene stvari: pojednostavila je europski integracijski proces, ali je u isto vrijeme dodatno zakomplicirala svoj budući odnos s Europskom unijom.

Zašto je do referenduma o izlasku Ujedinjenog Kraljevstva iz Europske unije upravo došlo? Na prvi pogled odgovor je sasvim jednostavan. Britanski euroskeptici četiri desetljeća tvrde da su Ujedinjeno Kraljevstvo i Europa (kako su nazivali sve države s onu stranu La Manchea) previše različiti, da europska integracija sputava britansku suverenost i slobodu odlučivanja te da Ujedinjenom Kraljevstvu donosi više štete nego koristi. Unatoč tome, sve vlade od 1973. podržavale su ostanak Ujedinjenog Kraljevstva u europskom integracijskom procesu, ali i opstanak same integracije. Sve do 2013. i nagovještaja referenduma Davida Camerona. Iako je bio protiv izlaska, Cameron je, oslabljen u Konzervativnoj stranci i pod pritiskom Stranke neovisnosti Ujedinjenog Kraljevstva (UKIP-a) zdesna, pokušao politički iskoristiti pojavu euroskepticizma za koju je vjerovao da je može kontrolirati.

Ovaj rad pokušava pokazati kako su referendum i odluka koja je iz njega proizašla, rezultat pobjede populističkog *ressentimenta* nad projektom kojeg su uvijek vodile elite (Steenbergen,

Edwards i de Vries, 2007). Prije toga iznijet će se kratak pregled razloga donošenja odluke o referendumu i opis rezultata referenduma. Potom će se vrlo kratko definirati početna definicija populizma kojom se pojašnjava ponašanje aktera u britanskom referendumu te se donosi sažet pregled literature koja potkrepljuje korištenje upravo te definicije. Za kraj se analiziraju postupci, akteri i procesi koji su doveli do uspjeha referenduma temeljem triju temeljnih koncepata populizma razrađenih u nastavku ovog rada.

Razlozi donošenja odluke o referendumu i konačni rezultati

Izbori za Europski parlament tipičan su primjer tzv. izbora drugoga reda (Čepo, 2014). U takvoj se vrsti izbora birači, znajući da ne biraju "najvažniju" instituciju (najčešće parlament, ponekad predsjednika republike), odlučuju na prosvjedno glasovanje kako bi stranci na vlasti i/ili cjelokupnoj političkoj eliti dali do znanja da se ne slažu s njihovim postupcima. UKIP je, možda više od bilo koje druge političke opcije, osjetio korist drugorazrednosti europskih izbora. Kao tzv. *single-issue* stranka,

UKIP je, možda više od bilo koje druge političke opcije, osjetio korist drugorazrednosti europskih izbora. Kao tzv. *single-issue* stranka, UKIP se koncentrirao na obuhvatnu kritiku svih aktera, politika i procesa povezanih s europskom integracijom

UKIP se koncentrirao na obuhvatnu kritiku svih aktera, politika i procesa povezanih s europskom integracijom.

U isto vrijeme, UKIP je uživao u povlasticama vlastita uspjeha na izborima. Europska pravila nalažu da svaka politička stranka ili opcija koja je osigurala mjesto u Europskom parlamentu ima pravo na financijsku pomoć za svoj rad, kako u Europskom parlamentu, tako i u zastupničkim uredima na terenu. Fondovi Europskog parlamenta jačali su UKIP, čime je jačala njihova uloga kritičara europskog političkog sustava. Pored toga, sve se snažnije osjećala uloga UKIP-ovih političara i na domaćoj, britanskoj, političkoj sceni.

Iako nikad nisu uspjeli osvojiti mandat na nacionalnim izborima (svi zastupnici UKIP-a do sada su bili prebjeci iz Konzervativne stranke), isticanjem svoga protivljenje europskom integracijskom procesu uspjeli su nagristi biračku podršku Konzervativne stranke na desnoj strani političkog spektra. Kako su ankete o popularnosti stranaka ukazivale na to da će Laburisti na općim izborima 2015. ponovno doći na vlast, Cameron je, u borbi za opstanak, ali i pod pritiskom euroskeptičnih zastupnika Konzervativne stranke, obećao u slučaju izborne pobjede repositionirati Ujedinjeno Kraljevstvo u Europskoj uniji te uputiti pitanje novog ugovornog okvira na referendum. To je obećanje

postavljeno i u izborni manifest Konzervativaca.

Referendum je, dakle, završio rezultatom koji je pokazao kako je 52 posto birača za izlazak, dok ih je 48 posto za osta-

Posebno šokira odluka Velšana da se pridruže Englezima u odbacivanju britanskoga članstva u Europskoj uniji, uzevši u obzir europska financijska sredstva koja su se slila u Wales

nak Ujedinjenog Kraljevstva u Europskoj uniji. Ankete su bile u krivu, mnogi analitičari također (primjerice, gotovo svi analitičari tvrdili su da će veća izlaznost pogodovati zastupnicima ostanaka, a pokazalo se na kraju da je rast izlaznosti, u odnosu na prošlogodišnje parlamentarne izbore, doveo euroskeptike do pobjede).

Iako su konačni rezultati ukazali na izrazitu polarizaciju britanskog biračkog tijela, kada se pogledaju detalji jasno je da postoje kako demografske, političke, socijalne i ekonomske, tako i geografske razlike.

Uzevši u obzir geografske razlike, za početak, više je nego vidljiva razlika između Engleske i Walesa, koji su dominantno glasovali za izlazak, te Škotske i (dijelom Sjeverne Irske), koji su dominantno bili za ostanak. Uz izuzetak Londona i nekoliko većih gradova, gotovo cijela Engleska je dominantno glasovala za izlazak. Posebno šokira odluka Velšana da se pridruže Englezima u odbacivanju britanskoga članstva u Europskoj uniji, uzevši u obzir europska financijska sredstva koja su se slila u Wales s ciljem osiguranja boljih životnih uvjeta za radnike, poljoprivrednike i lokalne zajednice pogođene globalizacijskim trendovima (Cadwalladr, 2016).

S druge strane, nimalo ne čudi odluka stanovnika Londona, Škotske, Sjeverne Irske i Gibraltara da podrže ostanak Ujedi-

Nimalo ne čudi odluka stanovnika Londona, Škotske, Sjeverne Irske i Gibraltara da podrže ostanak Ujedinjenog Kraljevstva u Europskoj uniji. Svatko iz svojih razloga, dakako

njenog Kraljevstva u Europskoj uniji. Svatko iz svojih razloga, dakako.

Gibraltar je, primjerice, na referendumu pokazao postotno najveću privrženost britanskom ostanaku u europskom integracijskom projektu (iako je u apsolutnim brojkama glasačka snaga stanovnika Gibraltara zanemariva). Više od 90 posto stanovnika te malene britanske eksklave na Sredozemlju glasovalo je za

ostanak, svjesni da će izlazak Ujedinjenog Kraljevstva zakomplirati ionako kompleksnu situaciju u kojoj se Gibraltar nalazi. Prisjećajući se čitava niza političkih, administrativnih i carinskih sukoba na granici Španjolske i Gibraltara te svjesni da će buduće španjolske vlade iskoristiti novonastale okolnosti vraćajući na dnevni red pitanje povratka Gibraltara pod španjolsku suverenost, Gibraltarci su racionalno odlučili da je integracijski okvir unutar kojeg se Ujedinjeno Kraljevstvo nalazilo preko 40 godina optimalan za njihove specifične interese. Bili su u pravu. Već su se nekoliko dana nakon objave rezultata referendumu iz Madrida počeli širiti zahtjevi da se u sklopu pregovora o izlasku otvori i pitanje (potencijalne zajedničke) suverenosti nad Gibraltarom

Britanski su novinari, željni senzacionalizma koji bolje prodaje novine, redovito iskrivljavali, preuveličavali ili umanjivali odluke europskih institucija, optužujući eurokrate za slabljenje nacionalne suverenosti i nametanje svoje volje

tarom između Ujedinjenog Kraljevstva i Španjolske. Također, iako rijetki, javljali su se glasovi o mogućoj blokadi gibraltarsko-španjolske granice te otežavanju pristupa tržištu rada stanovnicima Gibraltara koji rade u Španjolskoj (Brake, 2017). Razlozi koji su vodili London (ugrožavanje ekonomske pozicije londonskog Cityja) (Mates, 2017) i Sjevernu Irsku (mirovni sporazum kojim je prekinut sjevernoirski sukob uvelike se temelji na članstvu Sjeverne Irske u EU-u, u sklopu Ujedinjenog Kraljevstva) (Brown, 2017), još su jasniji.

Zašto je, unatoč svim naznakama da će *Brexit* rezultirati brojnim problemima za Ujedinjeno Kraljevstvo, na referendumu pobijedila opcija napuštanja članstva? Odgovor se, među ostalim, može pronaći i u populizmu.

O populizmu kao pogonskoj sili politike *ressentimenta*

Referendum o izlasku Ujedinjenog Kraljevstva iz Europske unije prirodni je sljedbenik desetljeća euroskepticizma koji je dominirao ne samo među dijelom britanske političke elite, nego i gotovo svim čitanijim i gledanijim medijima te dijelom kulturne i društvene elite. Slično kao i u drugim državama članicama, britanske su vlasti za većinu nepopularnih odluka krivile "Bruxelles", dok su pozitivne *outpute* europskih odluka pripisivali sebi.

Britanski su novinari, pak, željni senzacionalizma koji bolje prodaje novine, redovito iskrivljavali,² preuveličavali ili umanjivali odluke europskih institucija, optužujući eurokrate za slabljenje nacionalne suverenosti i nametanje svoje volje koja je često, po njima, bila suprotna interesu britanskih građana. Rezultat je to i, među ostalim, jačanja populistički tendencija u broj 29 - ožujak 2017.

europskim društvima i političkim sustavima. Populistički je val, potencijalno, najsnažniji bio upravo u Ujedinjenom Kraljevstvu. S obzirom na to, moramo vrlo kratko objasniti što pod populizmom mislimo.

Populizam sadrži tri temeljna koncepta: narod, elitu i opću volju

Za Muddea i Roviru Kaltwassera (2017: 6) populizam je ideologija koja društvo dijeli na dva homogena i antagonistička pola – obične ljude nasuprot korumpirane elite – te koja ističe da je jedina bit politike bespogovorno izražavanje opće volje naroda. Tu definiciju, među ostalima, koristi i Šalaj (2012: 59) kada ističe da populizam ima "središnju konceptijsku jezgru, pozivanje na narod i antagonistički odnos prema elitama, ali su mu potrebni dodatni sadržaji i vrijednosti", odnosno da on nije "isključivo patologija demokracije, nego i pokazatelj njene krize i malaksalosti koju bi političke elite i građani trebali shvatiti ozbiljno" (Šalaj, 2013: 44).

Temeljem toga, jasno je, kao što ističu Mudde i Rovira Kaltwasser (2017: 9ff), da populizam sadrži tri temeljna koncepta: narod, elitu i opću volju. Pritom je narod temelj države, iz kojeg izvire suverenost, te kojeg vodi zdrav razum manifestiran u općoj volji. S druge strane, elita je otuđena i od naroda i od njegovih interesa, a obuhvaća sve one koji raspolažu moći – ali ne i demokratski izabrane predstavnike populističkog pokreta. Umjesto njih, moć imaju neke skrivene sile, ili daleki centri moći (poput Bruxellesa), koji namjerno podrivaju suverenu volju naroda (Mudde i Rovira Kaltwasser, 2017: 13).

Da populistički vođe nisu dio elite, nego dio naroda (možda čak i njegova avangarda, da se poslužimo svima poznatim terminom) pokazuju i drugi autori i autorice. Tako Kos-Stanišić (2014), analizirajući populizam u Argentini, pokazuje kako su peronistički vođe od Perona do bračnog para Kirchner, tvrdili da moć leži negdje drugdje, a da se oni bore kako bi tu moć vratili državi, odnosno narodu. Slično tvrdi i Matić (2013: 32), analizirajući aktivnosti kratkoživućeg populističkog pokreta pod vodstvom don Ivana Grubišića, koji se politički aktivirao na kritici političke i crkvene elite, a borio se za "malog čovjeka".

Elite u populističkom diskursu nisu samo suprotstavljene narodu – one su neprijatelj naroda (i njihovih demokratski legitimiranih predstavnika). Točnije, one su agenti neke strane, tuđinske sile

Za "malog čovjeka" se, a protiv elita, centara moći i kampanje mržnje borio i Milan Bandić, koji je jedan od ključnih aktera na političkoj sceni već 17 godina (Zakošek, 2010: 6). Ovi nam

Lisabonski ugovor, članak 50.

1. Svaka zemlja članica može se odlučiti povući iz Unije u skladu sa vlastitim ustavnim zahtjevima.
2. Zemlja članica koja se odluči povući mora o svojoj namjeri obavijestiti Europsko vijeće. U svjetlu smjernica koje daje Europsko vijeće, Unija će pregovarati i zaključiti ugovor s tom zemljom stvarajući uvjete njenog povlačenja uzimajući pritom u obzir okvir za njene buduće odnose s Europskom unijom. Taj ugovor se donosi u skladu s Člankom 218(3) Ugovora o funkcioniranju Europske unije. On će u ime Europske unije biti zaključen od strane Vijeća koje će djelovati kao kvalificirana većina nakon što dobije pristanak Europskog parlamenta.
3. Ugovori će se prestati odnositi na dotičnu zemlju članicu s datumom stupanja na snagu ugovora o povlačenju ili, ako do toga ne dođe, dvije godine nakon obavijesti iz stavka 2., osim ako Europsko vijeće, u dogovoru s dotičnom zemljom, jednoglasno ne odluči produžiti taj period.
4. Za potrebe stavaka 2. i 3. član Europskog vijeća ili Vijeća koji predstavlja zemlju koja se povlači, neće sudjelovati u raspravama Europskog vijeća ili Vijeća niti u odlukama koje ga se tiču. Kvalificirana većina bit će definirana u skladu s Člankom 238(3)(b) Ugovora o funkcioniranju Europske unije.
5. Ako zemlja koja se povukla iz Unije zatraži ponovno pridruživanje, njen zahtjev bit će podvrgnut proceduri iz Članka 49.

primjeri potvrđuju argument da elite u populističkom diskursu nisu samo suprotstavljene narodu – one su neprijatelj naroda (i njihovih demokratski legitimiranih predstavnika). Točnije, one su agenti neke strane, tuđinske sile (Mudde i Rovira Kaltwasser, 2017: 14).

Populizam i *Brexit*: početna analiza temeljnih teorijskih koncepata

Kao što je ranije navedeno, ovaj rad polazi od definicije populizma koja počiva na trima osnovnim konceptima: narodu i njegovoj općoj volji te eliti, kao akteru koji je suprotstavljen narodu i često djeluje mimo njegove opće volje. Funkcioniraju li ti koncepti u našem primjeru referendumu koji potencijalno vodi *Brexitu*?

Narod

Mudde i Rovira Kaltwasser (2017: 10-11) ističu naoko suprotstavljenu viziju naroda u populističkom diskursu. S jedne strane narod je suveren, odnosno iz njega izvire sva politička moć u nekoj zajednici. S druge strane, narod se definira kao skup "običnih ljudi", koji gaje istinske vrijednosti, kulturu i tradiciju, ali ne posjeduju moć jer je ona u rukama establišmenta. Treća je vizija naroda kao nacije, odnosno zajednice koja dijeli zajednički život u određenoj državi.

Takva vizija naroda u našem primjeru i više je nego očita. Zastupnici izlaska Ujedinjenog Kraljevstva iz Europske unije zagovarali su ideju naroda kao suverena kada su tražili provođenje referendumu, kada su stigli rezultati (Hunt, 2016), ali i kada su britanski sudovi tvrdili da je suverenost u konačnici u rukama britanskog parlamenta koji mora glasovati o aktiviranju članka 50. Lisabonskog ugovora.³ Vernon Bogdanor tako, u komentaru za *Financial Times*, ističe da je visoka izlaznost (od čak 72 posto) dovoljan pokazatelj da je narod ozbiljno shvatio svoju demokratsku ulogu i time povratio suverenost, koju je kratkoročno prepustio parlamentu (Bogdanor, 2016). Pritom je dodatna komplikacija proizlazila iz nejasnoga razdvajanja koncepata parlamentarne i nacionalne suverenosti te suverenosti naroda. Sve su se te tri suverenosti morale štititi od Bruxellesa,

ali su unutar Ujedinjenog Kraljevstva bile u sukobu za prevlast i dominaciju (Gordon, 2016).

Opća volja

U najširem smislu, koncept opće volje u ovom se slučaju koristi kao sinonim za mudrost kolektiva ili zajednice. Svoje pogonsko gorivo opća volja pronalazi u rusooovskoj kritici predstavničke vladavine, a samim time i elita koje čine predstavnička tijela. Jedino nam opća volja govori što je zaista dobro za narod. A da bismo razumjeli opću volju, moramo koristiti mehanizme koji joj dozvoljavaju da govori. Referendum je jedan od tih mehanizama. Njime se koriste populistički vođe kako bi oduzeli moć institucionaliziranim tijelima vlasti, vođeni logikom da je zdrav razum puka prirodniji izvor odluka, nego li razum korumpiranih i "odnarođenih" tijela poput vlade ili parlamenta (Mudde i Rovira Kaltwasser, 2017: 17-18).

**Zastupnici izlaska Ujedinjenog
Kraljevstva iz Europske unije
zagovarali su ideju naroda kao
suverena kada su tražili provođenje
referenduma, kada su stigli rezultati,
ali i kada su britanski sudovi tvrdili da
je suverenost u konačnici u rukama
britanskog parlamenta koji mora
glasovati o aktiviranju članka 50.
Lisabonskog ugovora**

S obzirom na to, raniji Bogdanorov komentar iznimno je važan. Budući da je na referendum izašlo više od 70 posto ljudi koji su iskazali svoju individualnu volju oko referendumskog pitanja, narod je jasno i glasno iskazao svoju opću volju.

Problematično je, naravno, što je ta opća volja polarizirana, jer je samo 52 posto onih koji su glasovali bio za izlazak. Tu leže i ograničenja zahtjeva da se sluša opća volja naroda. Ona nikad ne znači jedinstvenu volju svih do koje je došlo deliberacijom, kompromisom i političkim pregovaranjem. Ona je ništa drugo, a to je ovaj rezultat referendumu pokazao, doli volja većine u odnosu na manjinu (onih koji su glasovali). Što je još gore, ona predstavlja trijumf manjine nad većinom (svih građana Ujedinjenog Kraljevstva).⁴ Na taj je način opća volja naroda ekskluzivna, konfrontacijska i nesklaona izgradnji zajedništva, a u krajnjoj instanci i opasna za demokraciju (McDougall, 2017). Tako opću volju koristi, primjerice, britanska premijerka Theresa May kada upozorava zastupnike svoje stranke nesklaone izlasku Ujedinjenog Kraljevstva iz Europske unije pod svaku cijenu. "Ne suprotstavljajte se volji naroda", tvrdi May (Robinson, 2017), nastavljajući tezu Davida Camerona, njezina prethodnika, da se volja naroda mora poštivati (Al Jazeera, 2016).

Elita

U populističkom diskursu elita predstavlja sve one koji imaju moć. Često je ta moć definirana kao nešto što posjeduju tajne, skrivene sile, koje upravljaju svima vidljivim elitama (parlamentom, vladom, birokracijom). Taj je argument češći ako je na vlasti populist. On nema moć, već se bori zajedno uz narod koji ga je zdravorazumski izabrao demokratskim putem kako bi tu moć oteo centrima koji su je zlorabili. Te skrivene sile ovise o društvu, kulturi, vremenu ili specifičnim stereotipima. One, primjerice, okupljaju sve pripadnike ekonomske elite koji brinu za specifične, a ne opće interese te aktere svijeta međunarodnih financija i bankarstva (što je često kodiranje antisemitizma). Njima upravlja George Soros, Vatikan ili netko treći. Zbog toga su te elite agenti stranih sila i aktera, a ne istinski predstavnici svoga naroda (Mudde i Rovira Kaltwasser, 2017: 12–14).

Ovakvo shvaćanje elita bilo je i više nego očito britanskom slučaju. Birači su glasovali za *Brexit* kako bi se osvetili eliti koja ih je ignorirala i zanemarila njihove interese. Čak ako su u tom procesu naštetili i sebi, važnije je da su pokazali eliti tko donosi konačnu odluku. Uostalom, u gotovo ni u čemu od onoga čime protivnici izlaska plaše narod, narod nije uživao. Sve blagodati članstva išle su u korist bogate elite, koja se brinula samo za svoje interese.

Iz nekoliko se navedenih primjera vidi temeljna odrednica populizma – delineacija između naroda i elite. Oni ne samo da nisu međusobno povezani, nego je očito neprijateljstvo između naroda i elita. Sve poteškoće s kojima se narod suočava proizlaze iz brige elita za vlastiti, umjesto za opći interes. Vrativši se rusovskom diskursu, partikularna volja elite nadvladala je opću volju puka (ne cijele zajednice koju čine i elita i puk, jer je u populizmu jasno određeno da je elita strano tijelo koje upravlja narodom, ali iz njega ne proizlazi, čak ni u demokratskim sustavima). Ta se suprotstavljenost dvaju aktera vidi ponajviše u situacijama u kojima narod napokon otme kontrolu eliti (kao u slučaju referendumu o izlasku Ujedinjenog Kraljevstva iz EU-a), a elite potom čine sve da potkopaju, izokrenu ili ignoriraju odluku naroda. U tom slučaju nije, naime, problematična pobuna masa protiv elite, nego pobuna elite protiv naroda i njegove suverene

odluke (O'Neill, 2016). I u tome, prema populistima, leži glavna opasnost za demokratski politički poredak.

Zaključak

Kratka analiza referendumu, rezultata i aktivnosti oko pitanja odnosa Ujedinjenog Kraljevstva i Europske unije, provučena kroz prizmu populizma kako su ga definirali Mudde i Rovira Kaltwasser, ukazuje da je referendum o *Brexitu* bio *par excellence* populistički politički događaj. Sukobljenost s jedne strane naroda i njegove opće volje, a s druge strane elite – naših triju temeljnih koncepata i analitičkih kategorija – iznjedrila je događaj bez presedana u povijesti europske integracije te utrla put različitim shvaćanjima demokracije u 21. stoljeću.

Unatoč svemu, referendum je mogao završiti drugačije da je predreferendumska kampanja vođena na drugi način. No greške vlade – koja je bila podijeljena; laburističke oporbe – koja nije bila zainteresirana poduprijeti Camerona u obrani članstva u EU-u; laži i preuveličavanja UKIP-a i članova *Vote Leave* kampanje (McCann i Morgan, 2016) te mediji koji su ili amplificirali te laži ili ih nisu propitivali, doveli su do rezultata koji, po svemu sudeći, vodi do britanskog izlaska iz Europske unije.

Ta se suprotstavljenost dvaju aktera vidi ponajviše u situacijama u kojima narod napokon otme kontrolu eliti (kao u slučaju referendumu o izlasku Ujedinjenog Kraljevstva iz EU-a), a elite potom čine sve da potkopaju, izokrenu ili ignoriraju odluku naroda. Nije problematična pobuna masa protiv elite, nego pobuna elite protiv naroda i njegove suverene odluke. I u tome, prema populistima, leži glavna opasnost za demokratski politički poredak

No put do uspješne "rastave" bit će kompleksan ne samo zbog teških pregovora koji predstoje Europski uniji i Ujedinjenom Kraljevstvu (McDonald i Elgot, 2016), nego i zbog tijesnog rezultata koji je stvorio mnoštvo nezadovoljnih zagovornika ostanaka (Rampen, 2016, izostanka ideja o tome što *Brexit* uopće znači⁵ te razlike u rezultatima između Engleske i Walesa koji su glasovali za izlazak i Škotske, Sjeverne Irske i Londona koji su glasovali za ostanak u EU-u (Kottasova, 2017). Ono što je jasno jest to da je populizam odigrao određenu ulogu u ishodu referendumu. Sada se populist (i narod koji im je potporu dao)

moraju baviti plodovima svoga višedesetljetnoga truda. A to zahtijeva sasvim drugačiji sklop političkih vještina.

Bilješke

- 1 Ranije je iz članstva izašao Grenland, no riječ je o sasvim različitom slučaju. Za više o Grenlandu i izlasku iz tadašnjih Europskih zajednica, v. Harhof (1983).
- 2 Posebno ih je veselilo sasvim lažno interpretiranje odluke o kvaliteti banana na tržištu, koju su bez prestanka, i nakon cijelog niza ispravaka, i dalje nazivali zabranom zakrivljenih banana. Za više vidjeti Henley (2016).
- 3 Primjerice, ministar u britanskoj vladi, David Davis, tvrdio je da je konačni suveren narod, a ne parlament, pa da nema razloga za raspravom u Westminsteru (BBC, 2016).
- 4 Za izlazak je glasovalo oko 17 milijuna birača, a za ostanak 16 milijuna. No oko 31 milijun građana Ujedinjenog Kraljevstva nije mogao ili htio glasovati. S obzirom na to, jedna strana argumentira kako je volja 17 milijuna ljudi odredila sudbinu i ostalih 47 milijuna (v. Vesey-Byrne, 2017).
- 5 O razlikama između "mekog" i "tvrdog" *Brexita*, te drugih spominjanih varijacija, v. Worth (2016).

Literatura

- Al Jazeera (2016) Cameron on Brexit: Will of the people to be respected *Al Jazeera* 28. prosinca. <http://video.aljazeera.com/channels/eng/videos/cameron-on-brexite%3A-will-of-the-people-to-be-respected/4998347485001> Pristupljeno 14. veljače 2017.
- BBC (2016) Brexit: David Davis says British people are sovereign. *BBC* 3. studenog 2016. <http://www.bbc.com/news/uk-politics-37863544> Pristupljeno 28. ožujka 2017.
- Bogdanor, Vernon (2016) After the referendum, the people, not parliament, are sovereign. *Financial Times* 9. prosinca 2016. <https://www.ft.com/content/9b00bca0-bd61-11e6-8b45-b8b81dd5d080> Pristupljeno 27. ožujka 2017.
- Brake, Tom (2017) Gibraltar voted 96% Remain – but now Brexit makes it vulnerable to Spanish aggression *politics.co.uk* 16. veljače. <http://www.politics.co.uk/comment-analysis/2017/02/16/gibraltar-voted-96-remain-but-now-brexite-makes-it-vulnerable> Pristupljeno 1. ožujka 2017.
- Brown, Tony (2017) Brexit, the Good Friday Agreement and the European Convention on Human Rights. *The Institute of International and European Affairs* 9. siječnja. <http://www.iea.com/blogosphere/brexit-the-good-friday-agreement-and-the-european-convention-on-human-rights> Pristupljeno 30. ožujka 2017.
- Cadwalladr, Carole (2016) View from Wales: town showered with EU cash votes to leave EU. *The Guardian* 25. lipnja. <https://www.theguardian.com/uk-news/2016/jun/25/view-wales-town-showered-eu-cash-votes-leave-ebbw-vale> Pristupljeno 12. ožujka 2017.
- Čepo, Dario (2014) Zašto su europski izbori drugorazredni izbori? *Političke analize* 5 (18): 57-59.
- Gordon, Michael (2016) The UK's Sovereignty Situation: Brexit, Bewilderment and Beyond... *King's Law Journal* 27 (3): 333-343.
- Harhof, Frederik (1983) Greenland's Withdrawal from the European Communities. *Common Market Law Review* 20 (1): 13-33.
- Henley, Jon (2016) Is the EU really dictating the shape of your bananas? *The Guardian* 11. svibnja 2016. <https://www.theguardian.com/politics/2016/may/11/boris-johnson-launches-the-vote-leave-battlebus-in-cornwall> Pristupljeno 15. ožujka 2017.
- Hunt, Darren (2016) Michael Gove: Brexit was not about immigration – we left over sovereignty. *Express* 2. prosinca 2016. <http://www.express.co.uk/news/uk/739041/Michael-Gove-Brexit-Left-EU-sovereignty-no-immigration-referendum-Leave-Remain> Pristupljeno 15. ožujka 2017.
- Kos-Stanišić, Lidija (2014) Populizam u Argentini – sedam desetljeća peronizma. *Političke perspektive* 4 (1): 31-55.
- Kottasova, Ivana (2017) Fears of British breakup batter the pound. *CNN* 27. veljače. <http://money.cnn.com/2017/02/27/investing/pound-uk-brexit-scotland/> Pristupljeno 15. ožujka 2017.
- Mates, James (2017) Brexit: Luxembourg hoping to capitalise on potential loss of financial services jobs in City of London *ITV* 28. ožujka. <http://www.itv.com/news/2017-03-28/brexit-luxembourg-hoping-to-capitalise-on-potential-loss-of-financial-services-jobs-in-city-of-london/> Pristupljeno 30. ožujka 2017.
- Matić, Milan (2013) Grubišićev "duhovni" populizam. *Političke analize* 4 (14): 30-35.
- McCann, Kate i Morgan, Tom (2016) Nigel Farage: £350 million pledge to fund the NHS was 'a mistake'. *The Telegraph* 24. lipnja. <http://www.telegraph.co.uk/news/2016/06/24/nigel-farage-350-million-pledge-to-fund-the-nhs-was-a-mistake/> Pristupljeno 14. ožujka 2017.
- McDonald, Henry i Elgot, Jessica (2016) Irish PM warns Brexit talks between UK and EU could turn vicious. *The Guardian* 2. studenog. <https://www.theguardian.com/world/2016/nov/02/theresa-may-irish-pm-enda-kenny-no-hard-border-with-north> Pristupljeno 14. ožujka 2017.
- McDougall, James (2017) This 'will of the people' talk must stop – we need a better democracy than that. *New Statesman* 7. veljače. <http://www.newstatesman.com/politics/staggers/2017/02/will-people-talk-must-stop-we-need-better-democracy> Pristupljeno 14. veljače 2017.
- Mudde, Cas i Rovira Kaltwasser, Cristóbal (2017) *Populism. A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- O'Neill, Brendan (2016) Betraying Brexit: the revolt of the elites against the people. *The Spectator* 15. kolovoza. <https://blogs.spectator.co.uk/2016/08/betraying-brexit-revolt-elites-people/> Pristupljeno 14. veljače 2017.
- Rampen, Julia (2016) Tony Blair suggests second EU referendum: "Remain voters are not an elite". *New Statesman* 28. listopada. <http://www.newstatesman.com/politics/staggers/2016/10/tony-blair-suggests-second-eu-referendum-remain-voters-are-not-elite> Pristupljeno 15. ožujka 2017.
- Robinson, Belinda (2017) Theresa May issues warning to Tory rebels not to defy 'will of the people' on Brexit. *Express* 27. ožujka. <http://www.express.co.uk/news/uk/784525/Theresa-May-warning-to-Tory-rebels-Brexit-March-29-laws-must-not-be-changed> Pristupljeno 29. ožujka 2017.

- Steenbergen, M. R., Edwards E. E. i de Vries C. E. (2007) Who's Cueing Whom? Mass-Elite Linkages and the Future of European Integration. *European Union Politics* 8 (1): 13-35.
- Šalaj, Berto (2012) Što je populizam. *Političke analize* 3 (11): 55-61.
- Šalaj, Berto (2013) Suvremeni populizam. *Anali Hrvatskog politološkog društva* 9 (1): 21-49.
- Vesey-Byrne, Joe (2017) Show this chart to anyone who says Brexit is the 'will of the British people'. *The Independent* 29. ožujka <https://www.indy100.com/article/brexit-leave-remain-52-48-per-cent-voter-turnout-electoral-register-charts-7399226> Pristupljeno 1. travnja 2017.
- Worth, Jon (2016) Varieties of Brexit. *Jon Worth Euroblog* 20. prosinca. <https://jonworth.blogactiv.eu/2016/12/20/varieties-of-brexit/> Pristupljeno 1. travnja 2017.
- Zakošek, Nenad (2010) Zauzdani populizam: fenomen Milana Bandića. *Političke analize* 1 (1): 6-10. ■